

Smoliar, L. O. 1998. *Mynule zarady maibutnoho. Zhinochyi rukh Naddnyprianskoi Ukrainy II pol. XIX — poch. XX st. Storinky istorii [The Past for the Sake of the Future. Women's Movement of Dnieper Ukraine II h. of 19th — Early 20th Cent. Pages of History]*. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian]

Bohachevsky-Chomiak, M. 1988. *Feminists Despite Themselves. Women in Ukrainian Community Life, 1884–1939*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta.

Dacey, A. 1897. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. London.

Dacey, A. 1909. *Letters to a Friend on Votes for Women*. London.

УДК 929:355:94(477)(1917/1921)

DOI: 10.20535/2307-5244.52.2021.236161

М. М. Рогожа

ORCID: 0000-0002-9545-830X, Researcher ID: Z-3069-2019

*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

А. О. Карасевич

ORCID: 0000-0002-4261-6386

*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

M. Rohozha

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

A. Karasevych

PavloTychynaUman State Pedagogical University

**УРОДЖЕНЦІ ЧЕРКАЩИНИ
У ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТЬБІ 1917–1921 РР.:
БІОГРАФІЧНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ**

*Natives of Cherkasy Region in the Liberation Fight
in 1917–1921: Biographical and Activity Aspect*

У статті розглянуто участь уродженців Черкащини у національно-визвольній боротьбі 1917–1921 рр. як частину цілісного явища будівництва незалежної держави. За мету поставлено дослідити через біографії її участь у боях генералів Базильського, Вовка, Загородського та Тютюнника, очолюваних ними військових з'єднань у контексті державотворчого процесу. Участь генералів у національно-визвольній боротьбі розглянуто через біографічно-діяльнісний аспект. Біографічний аспект виявив якості очільників, сформовані різними чинниками: родинними, суспільними, освітніми, вишкільними, службовими, міжособистісними тощо. Діяльнісний аспект реалізовано че-

рез вибір іностані вояка, досягнення й реалізацію якої кожен здійснив своїм шляхом. Генерали очолювали військові з'єднання Армії УНР. Проаналізовано значні військові досягнення та причини поразок, що призвели до перебування вояків Армії УНР в таборах інтернованих у Польщі та Румунії.

Ключові слова: Базильський, Вовк, Загородський, Тютюнник, боротьба, Армія УНР, честь, Україна.

Participation of the Cherkasy region natives in the national liberation fight of 1917–1921 is perceived as a part of the integral phenomenon of state-building. In this article, our aim is to investigate the biographies and participation in the battles of Generals Bazylyskiy, Vovk, Zahrodskiy, and Tiutiunyk, and also their military units in the context of integral state-building process. To investigate a biographical aspect, we focused on the qualities of leaders formed by various factors, such as domestic, social, educational, official, and interpersonal. To investigate the activity aspect, we focused on their military identities and achievements.

For this study, we researched the personal and military biographies of military personnel using general scientific, historical, and interdisciplinary methods. We based on principles of historical authenticity, objectivity, system, complexity, scientific character, comprehensiveness, and multifactoriality.

In our pioneering research, we studied through the biographical-activity aspects of the Cherkasy region natives community as soldiers, common and different in education, education as a necessary prerequisite for their conscious choice of further path. We perceived the beginning of military service as an important stage of life for our characters. At the same time, some of them obtained the first officer rank in a different way and started service in a new capacity. It is stated that the socio-political situation as a consequence of the war, understanding of its purpose and goals contributed to the transition to the Ukraine service. It is marked that their commanders' service contributed to the successful fight against enemies.

To conclude, the participation of Generals Bazylyskiy, Vovk, Zahrodskiy, and Tiutiunyk in the national liberation fight was the result of the positive interaction of several factors considered through the biographical-activity aspect.

The generals led significant military units of the Ukrainian People's Republic Army, achieved victories, but it is important to notice that Ukrainian Army always had enough enemies and a lack of allies. Apparently, for these and other reasons, the army went to the internment camps in Poland and Romania.

Keywords: Bazylyskiy, Vovk, Zahrodskiy, Tiutiunyk, fight, the Ukrainian People's Republic Army, honour, Ukraine.

Постановка проблеми. Черкащина як давня історична територія не існувала. Її було створено відповідно до політичного рішення керівництва СРСР

щодо відзначення 300-річчя воз'єднання України та Росії (1954). До її складу ввійшли частини Київської, Полтавської, Кіровоградської та Вінницької областей.

Доба національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр. стала явищем не лише національним, а й, зважаючи на Акт Злуки, доцентровим. Тому уродженці губерній Російської імперії, нині — областей України, територіальних донорів творення Черкащини в її сучасних межах — сприйняті як черкашани.

Перебіг боротьби за незалежність був украй складний, оскільки противники різних політичних поглядів та ідейних переконань були об'єднані однією метою — не допустити утворення незалежної української держави. Тому її збройні сили вимушені були боротися на різних фронтах. Проголошення Української Народної Республіки посилило необхідність протистояти ворогам, однак сили були нерівні, тому боротьба за державність зазнала поразки. Перший Зимовий похід військ УНР лише дещо продовжив тяглість існування державності. Поразка спричинила інтернування військ до Польщі, Румунії, розміщення вояків у табори для інтернованих. Настав період невизначеності, пошук місця в житті поза Україною. Другий Зимовий похід закінчився трагічно¹.

Виокремлюючи з загалу вояків — саме уродженців Черкащини в її новітній історії — вважаємо за потребу зупинитися на дослідженні іпостасей генералів, очільників найбільших з'єднань Армії УНР у період національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. Стаття охоплює порівняно невеликий відрізок життя учасників боротьби, але найбільш значущий у їхніх військових біографіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Масив опублікованих даних щодо національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. досить потужний. Необхідні дані з досліджуваного напрямку в архівах представлено фондами Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (фонди: 1075, 1076, 1077, 1078, 1113, 1115, 1429, 2174, 2297, 2309, 2428, 3050, 3172, 3204, 3217, 3275, 3361, 3696, 4012, 4018, 5235), Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (фонди: 309, 531, 581), Державних архівів Черкаської (фонди: 847, 931), Дніпропетровської (фонд 469), Полтавської (фонди 379, 801) областей, інших архівів. Їх опрацювання сприяло появі масиву монографій, довідників, статей і розвідок. Серед них публікація О. І. Удовиченка, що стосувалася організації та ведення бойових дій Збройних Сил України (Удовиченко, О. 1995), Я. Ю. Тинченка, котрий описав біографії українських вояків-офіцерів і генералів (Тинченко, Я. Ю. 1995). В. Є. Голубко надав відомості про армію УНР до її 80-річчя (Голуб-

¹ Буравченков А. О. Перший зимовий похід армії УНР 1919–1920. URL: <https://cutt.ly/kn7qAjX>; Савченко Г. П. Другий зимовий похід Армії УНР 1921. URL: <https://cutt.ly/Qn7qXAZ>

ко, В. Є. 1997). Пізнавальними є монографії прем'єр-міністра І. П. Мазепи, а також В. С. Сідак, Т. С. Осташко й Т. В. Вронської щодо трагедії українського державника Петра Болбочана (Мазепа, І. 2003; Сідак, В. & Осташко, Т. & Вронська, Т. 2004). Окреме місце в просторі дослідження національно-визвольної боротьби зайняла монографія, де О. Л. Шатайло ґрунтовно розкрив біографії генералів-уродженців Черкащини (Шатайло, О. Л. 2009). Щодо джерел, значущими для розуміння національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. є спогади командарма М. В. Омеляновича-Павленка (з потужним інформаційним масивом «Приміток» на 37 арк. (Омелянович-Павленко, М. В. 2007). Окрім того, пласт мемуарної літератури загалом достатньо важливий, бо він особливо багатий на суб'єктивні деталі¹.

Мета статті — дослідити через біографії й участь у боях генералів Базильського, Вовка, Загородського та Тютюнника, очолюваних ними військових з'єднань перебіг державотворчих змагань, розкрити особисті якості очільників збройної боротьби, сформованих під впливом різних чинників: родинних, соціальних, освітніх, вишкільних, бойових, службових, міжособистісних тощо.

Автори зробили спробу дослідити ті чинники впливу на особисті долі вояків Армії УНР, котрі не тільки сприяли усвідомленому переходу до українського війська, а й витворили синергію боротьби. Понад те, дали змогу гідно боротися з різними ворогами в украї несприятливих умовах, гідно сприйняти невдачу, витримати особливий статус інтернування та достойно втілювати ідею і чин боротьби в повсякденне життя.

Виклад основного матеріалу. Аналіз реноме керівників військових з'єднань показав, що в боях періоду національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. брала участь значна частина з них. Водночас він дав змогу виділити особи генералів — уродженців нинішньої Черкащини, — які безпосередньо очолювали збройну боротьбу. Їх небагато: Гаврило Макарович Базильський² (1880–1937)³, Андрій Михайлович Вовк (1882–1969)⁴, Олександр Олександрович Загородський (1889–1968)⁵ та Юрій Йосипович Тютюнник (1891–1930)⁶. Діахронний підхід до підвищення у військових рангах засвідчив, що

¹ У 50-річчя Зимового Походу Армії УНР 6.12.1919–6.05.1920 / Ред.: М. Крат, Ф. Грінченко. Нью-Йорк, 1973. 280 с.

² У Ресстраційній картці, заповненій власноручно (1920), він указав «Базильський», у науковій літературі найчастіше трапляється написання «Базильський». Тут дотримуємось його загальноживаного прізвища.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1075. Оп. 1. Спр 68. Арк. 3–4; ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 354. Арк. 25–28.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 13–17; ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 479. Арк. 110–111; ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 354. Арк. 55–58.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 246. Арк. 43–47; ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 401. Арк. 48–49; Державний архів Черкаської обл. (Держархів Черкаської обл.). Ф. 931. Оп. 1. Спр. 2419. Арк. 37, 75.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 568. Арк. 21–34; ЦДАВО України. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 569. Арк. 80–82; ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 1А. Арк. 31.

кожному з очільників національно-визвольної боротьби ранг «генерал-хорунжий» було присвоєно в різний час. Так, Г. М. Базильський, А. М. Вовк, О. О. Загородський і Ю. Й. Тютюнник — генерали періоду боротьби. Підвищували до нього й пізніше — в період інтернування (Володимир Антонович Ольшевський (1873–1933))¹. Решта отримала цей статус уже після ліквідації інтернування як явища (Борис Федорович Барвінський (1889–1980)², Сергій Федорович Єфремов (1893–1966)³; Дмитро Васильович Жупаніс (1892–1968)⁴; Валентин Максимович Трутенко (1881–1953))⁵. Двом: Михайлу Івановичу Білінському (1883–1921), ранг контр-адмірала⁶ та Євгену Васильовичу Мешковському (1882–1920), генерал-хорунжого⁷ — було присвоєно посмертно.

Зважаючи на перебіг боротьби за незалежність, особистий внесок досліджуваних діячів у створення війська, участь в утвердженні його існування як вирішального чинника протистояння, розглянемо реноме генералів з поля боїв. Найперше, зважаючи на становість Російської імперії, зауважимо селянське походження Г. М. Базильського, А. М. Вовка, Ю. Й. Тютюнника, а також походження О. О. Загородського з родини сільського священика. Виховання в родині й у середовищі села могли сприяти формуванню працелюбства, здатності та вміння досягти мети, чесності, правдивості.

Роки їх народження з різницею в 11 літ (1880–1891). Отже, період молодості та зрілості — час вибору майбутнього шляху життя й діяльності — майже збігався. Він припав на 1914–1921 рр. — час участі у військових діях, посідання посад, отримання військових звань і нагород. Наголошуємо на спільному: вони всі свідомо обрали у житті військовий шлях.

Перше — здобуття освіти, що в умовах становості суспільства було досить складно. Початкова освіта була доступною. Але для початку військової кар'єри, яку вони обрали, потрібно було здобути повну середню освіту, а її давали класичні чи реальні гімназії, здебільшого недосяжні для сільських дітей, зважаючи на статки їхніх батьків.

Друге. У державному апараті розуміли, що армія постійно розширювалася, тривали бойові дії, які перманентно вела Російська імперія — все це

¹ ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 653. Арк. 57–60, 104; ДАЧО. Ф. 931. Оп. 1. Спр. 2359. Арк. 13.

² ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 653. Арк. 95, 96; ДАЧО. Ф. 931. Оп. 1. Спр. 1732. Арк. 113.

³ ЦДАВО України. Ф. 3172. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 34, 35; Державний архів Дніпропетровської обл. (Держархів Дніпропетровської обл.). Ф. 469. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 459; Держархів Черкаської обл. Ф. 931. Оп. 1. Спр. 2419. Арк. 226.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 653. Арк. 144; Центральний державний історичний архів України в м. Львові (ЦДАІЛ України). Ф. 581. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 3.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3172. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 62–63 зв.; Держархів Черкаської обл. Ф. 931. Оп. 1. Спр. 201. С. 180.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 823. Арк. 26, 28–32 зв.; Державний архів Полтавської обл. (Держархів Полтавської обл.). Ф. 801. Оп. 1. Спр. 4319. Арк. 82 зв.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 1077. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 38–41; ЦДАВО України. Ф. 4018. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 48 зв.

потребувало поповнення офіцерського корпусу. Випускники військових училищ — діти з привілейованих станів — не могли закрити всі вакансії. Було кілька варіантів, котрі доповнювали правила вступу до військових училищ. Варіант «однорічника» вимагав скласти іспити за курс гімназії, які мали спеціальне позначення та спрямування. Це давало право вступити на військову службу, ним і скористався Г. М. Базильський. Уже 1900 р. почав службу однорічником в 175-му піхотному Батуринському полку. Лише 1902 р. вступив (поза штатом) до Чугуївського піхотного юнкерського училища.

О. О. Загородський спочатку три роки навчався в Київській духовній семінарії. Учителював. З 1912 р. — на службі в 74-му Ставропольському полку. Закінчив у ньому полкову унтер-офіцерську школу, служив. Уже старшим унтер-офіцером у червні 1914 р. успішно склав іспит на офіцерський чин «прапорщик» (затверджений у серпні 1914 р.).

А. М. Вовк шлях до чину офіцера розпочав за іншим варіантом. Закінчив Золотоніське міське шестирічне училище. При Київському кадетському корпусі в травні 1900 р. склав іспит на «добровольця 1-го розряду»¹, вже у вересні 1900 р. почав службу в 174-му Роменському полку. Унтер-офіцером 1903 р. вступив до Чугуївського піхотного юнкерського училища, яке закінчив 1906 р. за 1-м розрядом. Службу почав у 129-му Бессарабському полку.

Ще іншим шляхом пішов Ю. Й. Тютюнник. При 1-й Київській приватній гімназії екстерном витримав іспити на «добровольця 2 розряду». Вже у полку, де він служив після важкого поранення, як доброволець попросив направити на навчання, тож Горійське військове училище прапорщиків закінчив у жовтні 1916 р.

Перша світова війна (1914–1918) кардинально змінила життя практично всього населення Російської імперії². Початок війни неминуче зачепив і названих вояків. Патріотичний порив на початку найбільше сколихнув молодь, змусив її робити вибір. Кожен із них перебував на військовій службі, отже, вибір для них був один — участь у бойових діях на чолі окремих підрозділів. Тому Г. М. Базильський, А. М. Вовк, О. О. Загородський як офіцери, брали участь у бойових діях з 1914, Ю. Й. Тютюнник — з 1915 р.

Війна вимагала від молодших офіцерів підрозділів безпосередньої участі в боях, що велися з використанням великих мас піхоти, кавалерії, потужної артилерії, танків, із застосуванням отруйних газів й інших смертоносних «новинок». Повсякдення війни для молодших офіцерів російської армії зобов'язувало їх перебувати в окопах передової лінії, відчутти весь тягар війни, формувати власне ставлення до війни як такої. З кожним боєм і роком

¹ Йдеться про тих, хто йшов на військову службу як «вольноопределяющиеся». Це поняття в російсько-українському словнику перекладається як «доброволець» (Російсько-український словник. У 3 т. Т. 1. А–М. С. 182. К.: Головна редакція УРЕ, 1983. 845 с.

² Бойко О. Д. Перша війна Радянської Росії проти УНР 1917–1918 // Енциклопедія історії України: у 10 т. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2011. Т. 8: Па — Прик. С. 161.

війни у молодих офіцерів накопичувався бойовий і життєвий досвід, водночас приходило розуміння справжніх цілей і завдань війни.

Вже на початок 1917 р. найвище керівництво Російської імперії показало неспроможність вирішити політичні суперечності військовою силою. Солдатське середовище, неоднорідне за соціальним і національним складом, відчувало посилення плутанини в його діях, нерозуміння причин відступів і ціни у жертвах при наступах. Тому росло та поширювалося невдоволення владою, в тому числі й через небажання влади розв'язати низку назрілих соціально-політичних питань у тилу. Ситуація підживлювалася й більшовицькою агітацією. У червні 1917 р. криза досягла апогею, російська влада вдалася до силового заспокоєння інспірованого невдоволення, що вилилось у кровопролиття. Фронтові офіцери знали про політичну ситуацію, обговорювали її в своєму середовищі, що за час війни істотно поповнилося вихідцями «з низів», тож вони стали визначатися зі ставленням до реального стану та власного місця в ньому.

Водночас загальнополітична ситуація в Україні була складною, бо Тимчасовий уряд не бажав знайти порозуміння з Українською Центральною Радою, відкинувши її пропозиції щодо автономії України. Міністри Тимчасового уряду знайшли привід відмовити, пославшись на необхідність скликати Всеросійські Установчі збори. Але в принципі — категорично були проти автономії, зокрема О. Ф. Керенський. Відповідна оцінка ситуації призвела до того, що розвиток подій пішов іншим шляхом. У цих умовах свідомість очільників українського народу прогресивно еволюціонувала, прямуючи до III та IV Універсалів. Генеральний секретаріат військових справ як виконавча структура офіцерів-українців, котрі зголосилися до української служби, залучив до формування українського війська та в подальшому — керівництва військовими частинами.

Полковник Г. М. Базильський, штабс-капітан А. М. Вовк і штабс-капітан Загородський О. О. брали активну участь в українізації військових частин, дислокованих на Південно-Західному та Румунському фронтах. Тоді ж харизматичний прапорщик Тютюнник Ю. Й. у Сімферополі визначився «... як національно свідомий українець, долучився до... формування основ української армії» (Шатайло, О. 2009, с. 18).

Ретроспективний погляд на історію України дав змогу констатувати, що основні бойові дії, з 1914 р., особливо в 1917–1921 рр. тривали на українських територіях. Використання офіцерів з бойовим досвідом, а також інших вояків, які перейшли на службу до українського війська, що інтенсивно формувалося, означало не тільки успішне ведення боїв і здобуття перемог. Ішлося, наголосимо, найперше про формування українського війська як одного з вирішальних чинників вибудовування майбутнього державного устрою.

Політичне середовище на 1917 р. було досить строкате через відсутність консолідованого бачення майбутнього України, брак вироблених і підтрима-

них у основних політичних сила програм соціальних перетворень, котрі б прийняла та підтримала більшість народу України, тому було досить непослідовне. Серед іншого, не було єдиного бачення та реальної програми розбудови українського війська. Тому відсутність найприйнятнішої програми та єдності найчисельніших партій у політичному середовищі України 1917–1920 рр. розбалансовували військові зусилля Армії УНР. Водночас молода українська дипломатія не змогла подолати інерцію мислення очільників європейських держав щодо бачення майбутнього колишньої Російської імперії. Їх лякало майбутнє народів, які виборювали власну незалежність, у майбутньому — державність на своїх етнічних територіях. Стара Європа, яка щойно завершила Першу світову війну, вже постала у нових кордонах, боялася нових змін через остаточний розпад колишньої Російської імперії.

Чи хотіли лідери великих держав Європи та США, щоб українці створили державу? Великі держави Європи й США не підтримали ідею створення української держави. Натомість російський більшовизм декларував право націй на самовизначення аж до створення власної держави, але насправді робив усе можливе, щоб зберегти Росію в попередніх кордонах з єдиним центром впливу та управління. Замість забезпечення права, вибрав найбільш швидкий і дієвий засіб підкорення — мілітарний чинник. Тому вже у грудні 1917 р. розпочав першу більшовицько-українську війну¹.

У період виникнення та розгортання фронту боротьби проти ворогів доли названих очільників військових з'єднань склалися по-різному. Так, полковник Г. М. Базильський, після кількох службових переміщень протягом 1918 р., навесні 1919 р. був призначений командиром 8-ї Запорізької дивізії. Прямуючи з частинами Армії УНР на звільнення Кисва, Запорізька дивізія три місяці перебувала «... у боях за Старокостянтинів, Проскурів, Ярмолинці, Липовець та в наступі на Київ» (Шатайло, О. 2009, с. 73). У вересні дивізія билася з добровольцями А. Денікіна та червоноармійцями Й. Якіра. Вересень і жовтень 8-ма дивізія вела бої за Липовець-Вапнярку, але забракло поповнення й озброєнь, тож поволі вона почала відступати до Могилева-Подільського. Полковник Г. М. Базильський захворів на черевний тиф. Після лікування повернувся до війська, де «... командування доручило йому відразу дві посади — командуючого та інспектора запасних частин армії УНР» (Шатайло, О. 2009, с. 75).

Фронтівика, штабс-капітана А. М. Вовка доля вояка спочатку привела на військову службу Гетьманату. За відмову провести каральну експедицію проти селян його, коменданта Могилівського повіту, ув'язнили до Косого капоніру Київської фортеці. Арештант познайомився з ув'язненим поручиком Ю. Й. Тютюнником. Вони разом підняли повстання в'язнів 14 грудня 1918 р.: «... протягом дня оволоділи Печерськом, Липками, Звіринцем,

¹ Бойко О. Д. Перша війна Радянської Росії проти УНР 1917–1918 // Енциклопедія історії України: у 10 т. Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2011. Т. 8: Па — Прик. С. 161.

Подолом...» (Шатайло, О. 2009, с. 86). Далі було призначення (січень 1919) командиром Залізнично-технічного корпусу, вкрай важливого на той час. З 24 серпня 1919 р. сотник Вовк А. М. — вартовий отаман штабу Київської армійської групи Юрка Тютюнника, з 28 вересня — командир 5-ї пішої Селянської дивізії. Протягом жовтня 5-та Київська (Переименована з Селянської. — *Авт.*) дивізія вела бої перемінного успіху з денікінцями й червоними. Виснажуючись, хворіючи на тиф, не маючи тилу та поповнень, дивізія стала відступати. У листопаді основні військові з'єднання Армії УНР відійшли на Житомирщину й зосередились у просторі трикутника між містами Любар — Шепетівка — Миропіль. 5-та Київська дивізія отамана А. М. Вовка теж зосередилася там (Шатайло, О. 2009, с. 87).

Штабс-капітан О. О. Загородський з літа 1917 р. перебував на українській службі, призначений заступником командира Київського вартового полку, далі — 3-го Сердюцького полку. Після реорганізації посів посаду командира першого куреня, це перші кроки служби Україні. Полк, як прикордонний, у районі Конотопа та Хутора Михайлівського першим зустрів ворогів. Перший курінь О. О. Загородського зазнав втрат і відходив з боями через Бахмач, Бобринь до Києва. Тут захищав Арсенал, Маріїнський палац, вокзал. Після тривалої оборони військо, уряд та депутати Української Центральної Ради залишили Київ і відійшли до Гнатівки. 09 лютого 1918 р. рештки війська реорганізовано в Окремий запорізький загін. На чолі першого куреня сотник Загородський вів затяжні бої з більшовиками за Житомирщину. 01 березня 1918 р. курінь у складі українського війська ввійшов до Києва. У результаті чергової реорганізації курінь було переформовано в 1-й Запорізький полк (12 березня 1918 р.). Сотник О. О. Загородський призначений його командиром. Полк у складі Запорізької дивізії звільняв Слобожанщину. Запорожці підтримали антигетьманський переворот. Від 16 листопада полковник О. О. Загородський — командир 1-ї Запорізької дивізії. Весь 1919 р. був вкрай нестабільним у військово-політичному сенсі. 23 вересня — командир Запорізької групи, з 29 вересня — Волинської. З неї відступив у район Любар — Шепетівка — Миропіль (Шатайло, О. 2009, с. 102–109).

Військову службу в Україні прапорщик Ю. Й. Тютюнник розпочав з українізації військових частин, створення у Сімферополі Військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка й організації 1-го українського Сімферопольського полку ім. гетьмана П. Дорошенка. З 10 червня 1917 р. — член Центральної Ради. Потім працював у земстві Звенигородщини, боровся з військами Тимчасового уряду в Києві та Одесі. Далі — Звенигородський кіш Вільного Козацтва, але 05 квітня 1918 р. його розпущено. Зайняв чітку антигетьманську позицію, за це потрапив до в'язниці. Разом з однодумцями підняв повстання проти гетьманської влади. Пізніше розійшовся у поглядах з керівництвом УНР, — командував т. з. Правобережної Червоної Армії.

Начальник штабу отамана Никифора Григор'єва. У квітні й травні воював з інтервентами на Півдні України. Боровся проти насадження більшовицької влади, але сили були нерівні. 25 червня 1919 р. вирушив з повстанцями на Київщину на з'єднання з військом УНР. 26 липня 1919 р. на цій основі сформовано Київську групу Армії УНР, його було призначено її командиром. Подальші бої перемінного успіху привели і Київську групу до району Любар — Шепетівка — Миропіль (Шатайло, О. 2009, с. 14–31).

Дієздатні вояки з'єднань А. М. Вовка, О. О. Загородського, Ю. Й. Тютюнника та інших військових частин з «трикутника смерті»: Любар — Шепетівка — Миропіль вирушили у Перший зимовий похід (06.12.1919–06.05.1920) (Шатайло, О. 2009, с. 32).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянувши через біографічний аспект внесок уродженців Черкащини у становлення війська та організацію боротьби за незалежність Української Народної Республіки, у висновку маємо відзначити, що особистий внесок у розбудову Армії УНР та ведення на чолі її частин бойових дій Г. М. Базильського, А. М. Вовка, О. О. Загородського і Ю. Й. Тютюнника — вагомий і беззаперечний. Особливо відчутний він на тлі бойових дій 1917–1921 рр., до яких вони долучилися особисто. Українізація військових частин Південно-Західного й Румунського фронтів, створення перших українських полків, у формування яких вкладено професійні знання, виявили фахові вміння та військовий досвід командирів. Вони пережили радість перемог, гідно витримали гіркоту поразок та незрозумілі для загалу причини зрад іще недавніх союзників в Україні та за її межами, байдужість великих держав до українського державотворення. Найвищим виявом незламності бойового духу стала участь у Першому Зимовому поході (06.12.1919–06.05.1920) з трикутника у районі міст Любар — Шепетівка — Миропіль. Цим кроком вдалося подолати розбіжності політико-військового розуміння щодо напрямів подальшої боротьби, було збережено боездатне ядро Армії УНР для наступних боїв і доведено факт готовності українського народу до подальшої боротьби. Окрім того, вони забезпечували гідне перебування вояків у таборах для інтернованих, максимально можливе для життя у них.

Перспективи подальших досліджень. Спогади учасників національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. яскраво ілюструють важливі складові їх життя в еміграції, як віддзеркалення особистого сприйняття учасників згадуваних подій, а їх дослідження мають велику наукову перспективу.

Подяка: автори висловлюють вдячність працівникам Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), зокрема працівникам читальної зали, за всебічну допомогу в підготовці роботи.

Голубко, В. Є. 1997. *Армія Української Народної Республіки. 1917–1918: утворення та боротьба за державу.* Львів: Кальварія, 1997.

- Мазепа, І. 2003. *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*. Київ: Темпора.
- Омельянович-Павленко, М. В. 2007. *Спогади українського командарма (1917–1920)*. Київ: Темпора.
- Сідак, В. & Осташко, Т. & Вронська, Т. *Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника*. Київ: Темпора, 2004.
- Тинченко, Я. Ю. 1995. *Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття (1917–1921)*. Ч. 1. Київ: Тиражувальний центр УРП.
- Удовиченко, О. 1995. *Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 рр.* Київ: Україна.
- Шатайло, О. 2009. *Спадкоємці козацької слави: біографії генералів Армії Української Народної Республіки — уродженців Черкащини*. Дрогобич: Відродження.
- Holubko, V. E. 1997. *Armia Ukrainoski Narodnoi Respubliki. 1917–1918: utvorennia ta borotba za derzhavu [Army of the Ukrainian National Republic. 1917–1918: Formation and Struggle for the State]*. Lviv: Kalvaria. [in Ukrainian]
- Mazepa, I. 2003. *Ukraina v ohni y buri revoliutsii 1917–1921 [Ukraine on Fire and Storm of Revolution 1917–1921]*. Kyiv: Tempora. 608. [in Ukrainian]
- Omelianovych-Pavlenko, M. V. 2007. *Spohady ukrains'koho komandarma (1917–1920). [Memories of the Ukrainian Army Commander (1917–1920)]*. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian]
- Tynchenko, Ya. Yu. 1995. *Ukrainske ofitserstvo: shliakhy skorboty ta zabuttia (1917–1921). [Ukrainian officer: Ways of Sorrow and Forgetting (1917–1921)]*. Ch. I. Kyiv: Tyrazuvalnyi tsentr URP, 258. [in Ukrainian]
- Sidak, V. & Ostashko, T. & Vronska, T. 2004. *Polkovnyk Petro Bolbochan: trahediia ukrainskoho derzhavnyka. [Colonel Petro Bolbochan: the tragedy of the Ukrainian statesman]*. Kyiv: Tempora. 416. [in Ukrainian]
- Udovychenko, O. 1995. *Ukraina u viini za derzhavnist. Istoriiia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainskykh Zbroinykh Syl 1917–1921 rr. [Ukraine in the War for Statehood. History of the Organization and Fighting Operations of the Ukrainian Armed Forces 1917–1921]*. Kyiv: Ukraina, 206. [in Ukrainian]
- Shatailo, O. L. 2009. *Spadkoiemtsi kozatskoi slavy: biohrafiu heneraliv Armii Ukrainoski Narodnoi Respubliki — urodzhentsiv Cherkashchyny [Heirs of Cossack Glory: General's Biography of Ukrainian People's Republic Army — Natives of Cherkasy Region]*. Drohobych: Vidrodzhennia. [in Ukrainian]